

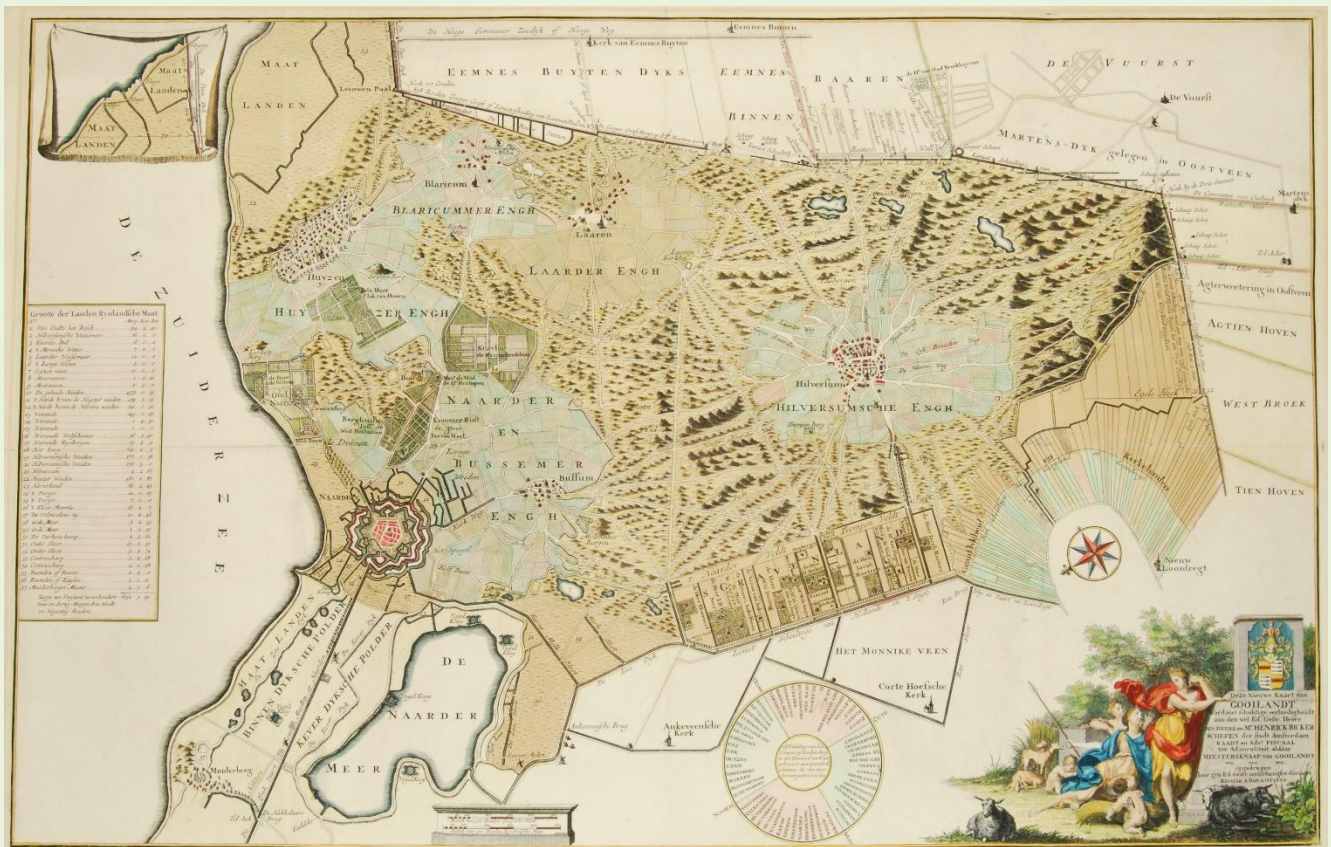

Een bijdrage van Stichting Nationaal Landschapskundig Museum 'Telluris', [H.A. Visscher](#)

GOOILAND

Naerdincklant
waar landijs ruggen schiep

deel 2, hoe de mens vroeger met het gebied omging

Historische kaart van Gooiland. Uitgegeven tussen 1725 en 1734 door Reinier en Joshua Ottens

De vroegere culturele gesteldheid

Dit tweede deeltje van deze aan het Gooiland gewijde streekbeschrijving gaat over de wijze waarop de mens er in pre- en vroeghistorische tijd met de geostructuur en levende natuur omging. Die hoofdzakelijk agrarische activiteiten werden uiteraard sterk beïnvloed door de bodemgesteldheid en waterhuishouding. Vooral vanwege hun betekenis voor de agrarische gebruiksmogelijkheden van het land.

Aan de randen van het Gooi werden in de Middeleeuwen nauwelijks kastelen gebouwd. De toen veel grond en macht verwervende landadel vestigde zich over het algemeen tussen de voor de jacht en houtvoorziening interessante natuur van de droge zandgronden en de (na ontwatering) voor agrarische doeleinden bruikbare vochtiger gronden. Het Gooise heuvelland grensde echter op veel plaatsen aan moerassen, waarin veenvorming mogelijk was. In de volgende hoofdstukken zullen wij de geschetste ontwikkelingen nog wat meer in detail nagaan.

Archeologische vondsten en monumenten

De geostructuur van de laatste ijstijd werd in het Gooi sinds haar ontstaan op veel plaatsen niet door erosie of grondverzet aangetast of sedimenten overdekt. Als gevolg daarvan konden er al snel veel archeologische vondsten worden gedaan.

Vele daarvan herinneren aan de levenswijze van de mens in de steen- brons- en ijzertijd. Toen de mens nog als een rondzwervende jager en verzamelaar in zijn levensonderhoud voorzag waren dat voornamelijk eenvoudige stenen gebruiksvoorwerpen of scherven die vrijkwamen bij het maken ervan.

Zo werden er westelijk van Hilversum nog niet zolang geleden vuurstenen voorwerpen gevonden, die van de ook als paleolithicum bekende oude steentijd moeten dateren en zo'n vijftigduizend jaar geleden, in een relatief minder koude fase van de laatste ijstijd zullen zijn vervaardigd door jagers en verzamelaars.

Omstreeks zesduizend jaar voor Christus vertoefden er opnieuw mensen in het Gooi. Van landbouw was ook toen nog geen sprake. Enkele duizenden jaren later echter wel. De prehistorische mens ging toen in nederzettingen wonen, aardewerk produceren en zijn doden bijzetten in grafheuvels. Daarbij bleef het gebruik van stenen gebruiksvoorwerpen aanvankelijk nog dominant. De cultuurfase waarin dat het geval was wordt onderscheiden als de Nieuwe Steentijd en met een latijnse vakterm Neolithicum genoemd.

Van die tijd dateert een hertshoornen ploegschaar met steelgat die bij een ontgroning uit de bodem van het Gooimeer werd opgezogen. Uit het laatste deel van de Nieuwe Steentijd en de Bronstijd bleven in het Gooi mogelijk nog zo'n 45 grafheuvels bewaard. Ze werden voornamelijk 2500 tot 1000 jaar voor Christus opgeworpen. In elke bekende grafheuvel is al eens gegraven. Een van de grafheuvels ligt oostelijk van Bussum in het Bikbergerbos.

Noordelijk van Hilversum telt de Westerheide nog twaalf grafheuvels, waarvan de meeste in groepjes bijeen liggen. Verder werden er noordoostelijk van Hilversum op de Zuiderheide veertien gevonden. Zuidelijk van Hilversum zijn grafheuvels herkend op en bij het oostelijk deel van de Hoorneboegse Heide. De meeste bekronen een zandruggetje.

In 2012 werden er op de Hoorneboegse Heide dankzij veldverkenningen en laseraltimetrie vanuit een vliegtuig ook restanten ontdekt van een walletjesraster dat in de IJzertijd prehistorische akkertjes van elkaar scheidde. Zulke raatakkertjes (celtic fields) lagen meestal op vrijwel vierkante perceeltjes van ongeveer 15 are. Over een gedetailleerd nader onderzoek van het nog enigszins herkenbare walletjesraster publiceerde de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed in 2014 een rapport.

Tussen Hilversum en Laren lag in de Romeinse Tijd een nederzetting. Voorwerpen van Romeinse oorsprong werden in het Gooi echter vrijwel niet gevonden.

Aan de Liebergerweg te Hilversum is in de zestiger jaren een in de Vroege Middeleeuwen voor bijzettingen gebruikt grafveld op irreguliere wijze onderzocht. Er zijn toen onder meer enkele zwaarden, veertig glazen kralen en een klokvormig glas gevonden.

Kort voor de Tweede Wereldoorlog werden op de Lange Heul van de Wester Heide overblijfselen blootgelegd van een plaggenhuis, dat door ronde palen geschraagd was en omstreeks de twaalfde eeuw gebouwd moet zijn. Bij de aanleg van het nieuwe tracé van Rijksweg 1 werd even ten noorden van het Naardermeer inheems en wat geïmporteerd aardewerk uit de twaalfde en/of dertiende eeuw ontdekt. Vermoedelijk lag ter plaatse van het aardewerk de in 1306 voor het eerst vermelde buurtschap Kaveren, die aan het eind van de veertiende eeuw weer werd verlaten. Aan de vroegere buurtschap herinnert nog de benaming Keversdijk.

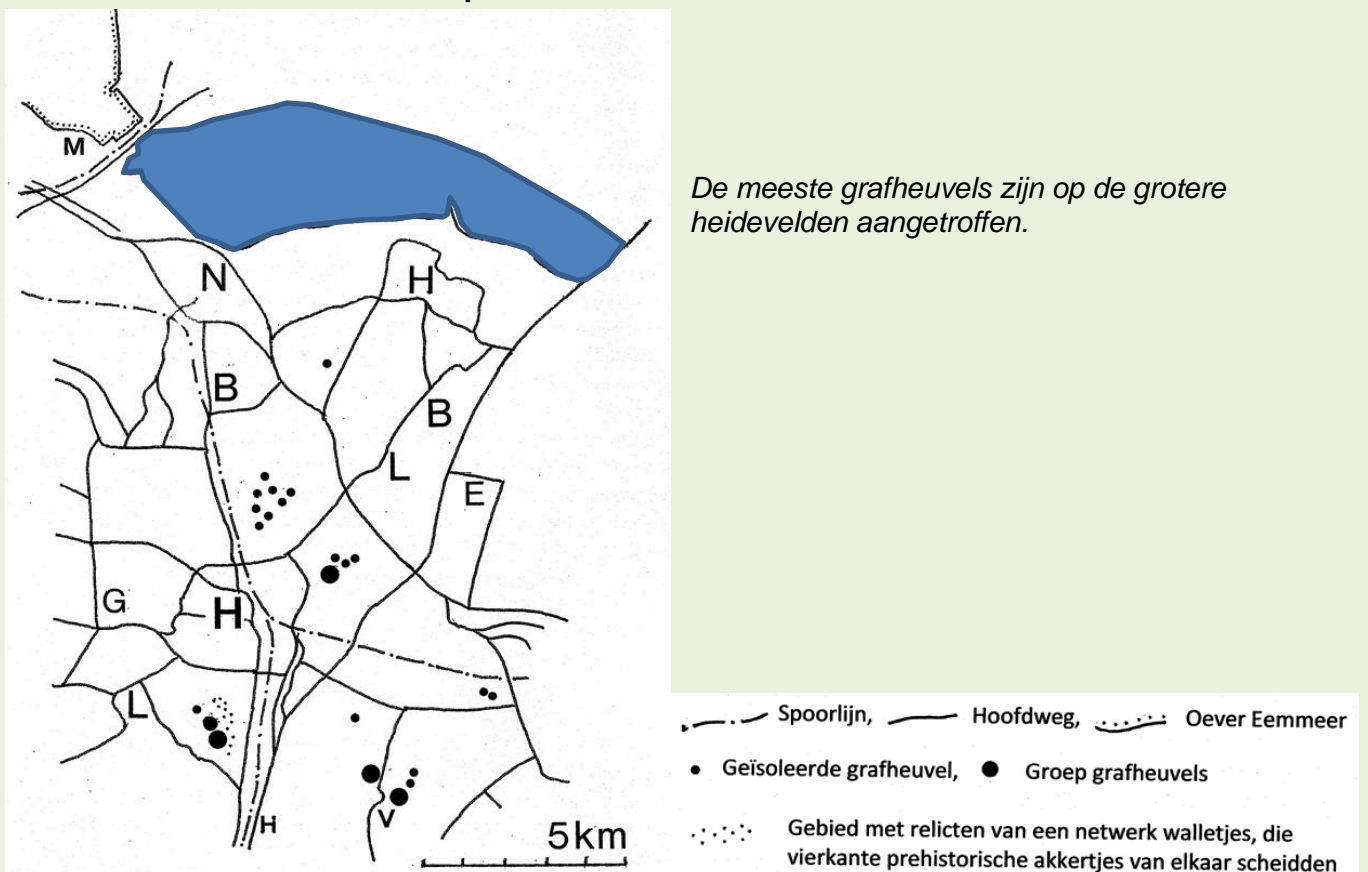
In het gebied waar het Naarderbos is aangelegd werd geïmporteerd en inheems aardewerk van een andere laatmiddeleeuwse nederzetting aangetroffen. Ook die zou worden verlaten. Gezien het feit dat ter plaatse nadien nog weer veen gevormd en zeeklei afgezet is, gebeurde dit waarschijnlijk wegens wateroverlast.

De Hoorneboegse Heide intrigeert landschapshistorisch geïnteresseerden ook door het er relatief veel voorkomen van bundels ribbels en geulen. Dat "golfplatenreliëf" herinnert aan de verstuingen die werden veroorzaakt door het vroegere paard- en wagenverkeer over (nog) ongebaande trajecten.

Voor de imkerij op de Gooise heidevelden werden tientallen bijenschanssen geëxploiteerd. Volgens een kaart uit 1843 telde het Gooi er toen nog 84. Ze lagen over het algemeen vrij dicht bij de dorpen. Van die bijenschanssen bleven er waarschijnlijk nog enkele behouden. Vermoedelijk waren dat de drie tussen Hilversum, Blaricum en Laren aangetroffen omwalde, rechthoekige terreintjes met zijden van zo'n 60 à 100 meter.

Hier en daar is nog te zien dat de Duitsers Hilversum in de Tweede Wereldoorlog omgaven met een zigzaggende tankgracht.

Kaart 1: Prehistorische landschapselementen van het Gooi

Het Gooise cultuurlandschap in de middeleeuwen

Het agrarisch grondgebruik

Vroeger hadden de boeren in het bijzonder belangstelling voor gebieden met een zodanig wisselende bodemgesteldheid, dat er het zichzelf voorzienende, gemengd agrarisch bedrijf met zowel akkerbouw als veeteelt mogelijk was. Een en ander betekent, dat boeren zich het liefst vestigden waar dichtbij elkaar zowel vochtige als wat drogere gronden voorkwamen.

Het Gooi kenmerkte zich echter in overwegende mate door droge gronden, waar water soms pas meters diep wordt aangetroffen. In verband hiermee werd een groot deel van de Gooise heuvelruggen zelfs tot op de huidige dag niet in agrarisch cultuurland veranderd. Op en bij de langs de randen van de heuvelruggen aanwezige (wat) vochtiger gronden vonden echter reeds spoedig ontginningen van betekenis plaats. Daar lagen dan ook al spoedig bouw- en weilanden. Om zowel dichtbij het akkerland als de belangrijkste graasgronden te wonen, zouden de boerderijen er doorgaans tussenin worden gebouwd. Daarbij werden ze geconcentreerd in een aantal buurtschappen en (kerk)dorpen. Aldus ontstonden de nederzettingen Oud Naarden, Oud en Nieuw Bussum, Hilversum, Huizen, Laren en Blaricum.

Oud Naarden lag noordoostelijk van het huidige Naarden op een plaats, die later door de Zuiderzee zou worden overspoeld. Het huidige Naarden werd gesticht op een uitloper van de Gooise heuvelrug. Zuidoostelijk van dit nieuwe Naarden ontstonden de buurtschappen Oud en Nieuw Bussum onderaan de westelijke flank van de stuwwal, die van de IJsselmeerkust tot het noordoosten van Hilversum reikt. Iets zuidelijker ligt de oude kern van laatst genoemde plaats onderaan de oostelijke flank van de stuwwal, die bij de televisietoren begint en tot de Hollandse Rading reikt.

De bakermat van de plaatsen Huizen, Blaricum en Laren lag aan de oostelijke rand van de stuwwal tussen de IJsselmeerkust en het noordoosten van Hilversum. In de Middeleeuwen stond er aanvankelijk slechts een kerk in het toen Nardine genoemde Naarden en in Laren. Wel moet er zowel te Hilversum als Huizen al spoedig een kapel hebben gestaan. Bussum zou pas laat een afzonderlijke parochie worden.

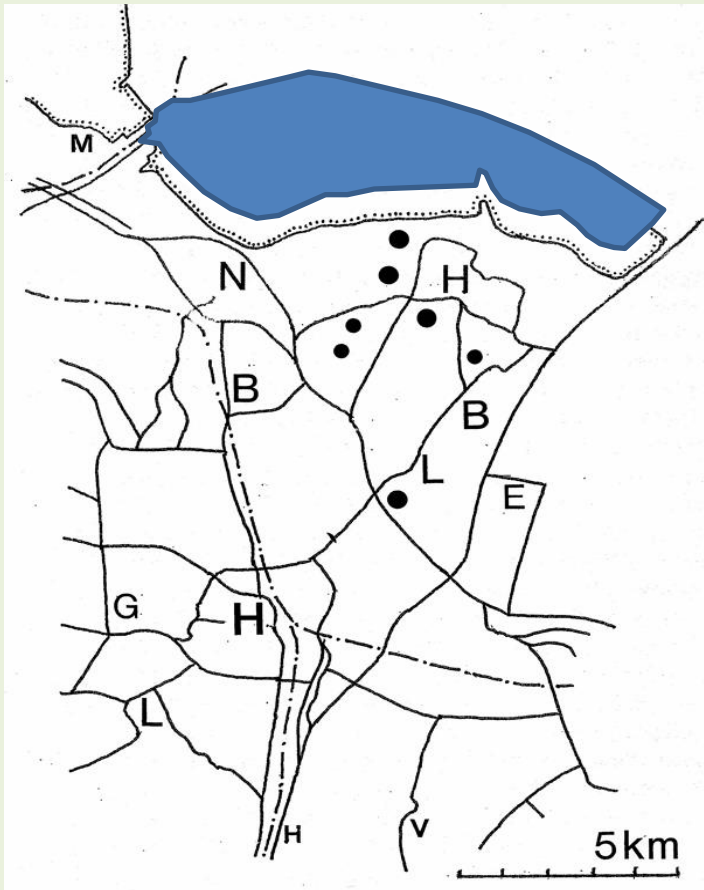
Veel akkerland werd eeuwenlang gemeenschappelijk door de boeren van de nederzettingen geëxploiteerd. De als engen bekend geworden terreinen waar dat het geval was onderscheiden zich door het vrijwel ontbreken van percelen begrenzende houtsingels. Verreweg de grootste aaneengesloten oppervlakte besloegen de engen van Huizen, die westelijk van het dorp lagen.

Lange tijd werd op een groot deel van het bouwland boekweit verbouwd. De aanwezigheid van deze 's zomers witbloeiende plantensoort maakte het mogelijk veel bijen te houden. De bijenkorven werden bij voorkeur geplaatst op door wallen met hakhout beschutte kampjes, de zogenaamde bijenschansen.

In de vroegere agrarische samenleving van het Gooi werd niet alleen allerlei landbouw bedreven, doch ook het weversbedrijf uitgeoefend en wol gesponnen. De wol was voornamelijk afkomstig van gemeenschappelijke schaapskudden, die de boeren op de onontgonnen gronden lieten grazen. Vanuit de nederzettingen werden via het akkerland zandwegen naar de weidegebieden aangelegd. Grotendeels behouden en herkenbaar gebleven waaivormige ontsluitingspatronen getuigen er nog van.

In het voorgaande zagen we, dat de droge zandgronden van het Gooi op vele plaatsen niet tot agrarisch cultuurland werden ontgonnen. Behalve met hun geringe waarde voor de landbouw hield dit verband met andere omstandigheden. Op de zandgronden was het, zolang nog geen kunstmest werd gebruikt, namelijk nodig grote oppervlakten onontgonnen te laten om de vruchtbaarheid van de akkers op peil te houden. Ten dien einde lieten de boeren schapen of ander kleinvee op het onontgonnen land grazen en voor de mestleverantie 's nachts in zogenaamde potstallen verblijven. Bovendien werden op de "woeste gronden" plaggen gestoken en al dan niet verteerde plantenresten verzameld om de mest van de potstal te bedekken en ook aan te vullen.

Het thans nog aanwezige oude akkerland

H Hilversum (links),
 B Blaricum (rechts) of Bussum,
 E Eemnes,
 G 's Graveland,
 H Huizen (rechtsboven),
 L Laren (rechts) of Nieuw Loosdrecht, N
 Naarden,
 H Hollandsche Rading (onderaan),
 M Muiderberg,
 V Lage Vuursche.

In het vorige millennium is veel akkerland eeuwenlang gemeenschappelijk door daartoe gerechtigde boeren van een nabije nederzetting geëxploiteerd. In het Gooi werd zulk akkerland eng genoemd. Bij Huizen besloeg het zelfs een grote oppervlakte. Toen het Gooi ging verstedelijken raakten al snel delen van de engen bebouwd. Bij Hilversum verdwenen ze daardoor uiteindelijk zelfs.

De in historische tijd (lange tijd) niet (opnieuw) ontgonnen gronden waren vooral sinds de Hoge Middeleeuwen behalve als extensief in gebruik weiland en voor het op peil houden van de bodemvruchtbaarheid ook van betekenis doordat er hout vandaan gehaald kon worden.

Evenals elders zijn de levensomstandigheden voor de begroeiing van die gronden door de beweiding, strooiselroof en houtkap in de loop der eeuwen geleidelijk ongunstiger geworden. De vegetatie werd er dan ook steeds armelijker, waarbij de nog aanwezige natuurlijke loofbossen op de zandgronden gaandeweg plaatsmaakten voor heiden. Het laatst, namelijk even na 1600, verdween er ten zuiden van Hilversum het Gooierbos. Zoals we in deel 3 nog zullen zien, zouden de heiden in het recentere verleden weer voor een deel herbebost en na afzanding óók alsnog tot akker- of grasland worden gemaakt.

Met de meeste overige zandstreken heeft het Gooi gemeen, dat zowel de droge "woeste gronden" als meenten genoemde, wat beter als weiland bruikbare terreinen gemeenschappelijk door de dorpsbewoners werden geëxploiteerd. Eigenaar was echter de Graaf van Holland, die de gebruiksrechten van de heiden en het grasland omstreeks 1300 aan de dorpsgemeenschappen had toegewezen. Aan de voormalige Zuiderzee lagen hooilanden, bekend als maten of maatlanden, die geen eigendom waren van de Graaf en onder Naarden en de Gooise dorpen zouden worden verdeeld.

De grondgebruiksrechten konden worden geërfd door mannelijke Gooise afstammelingen in de mannelijke lijn, de zogenaamde Erfgooiers. Deze verenigden zich in een organisatie, die later de Vereniging Stad en Lande van Gooiland genoemd is.

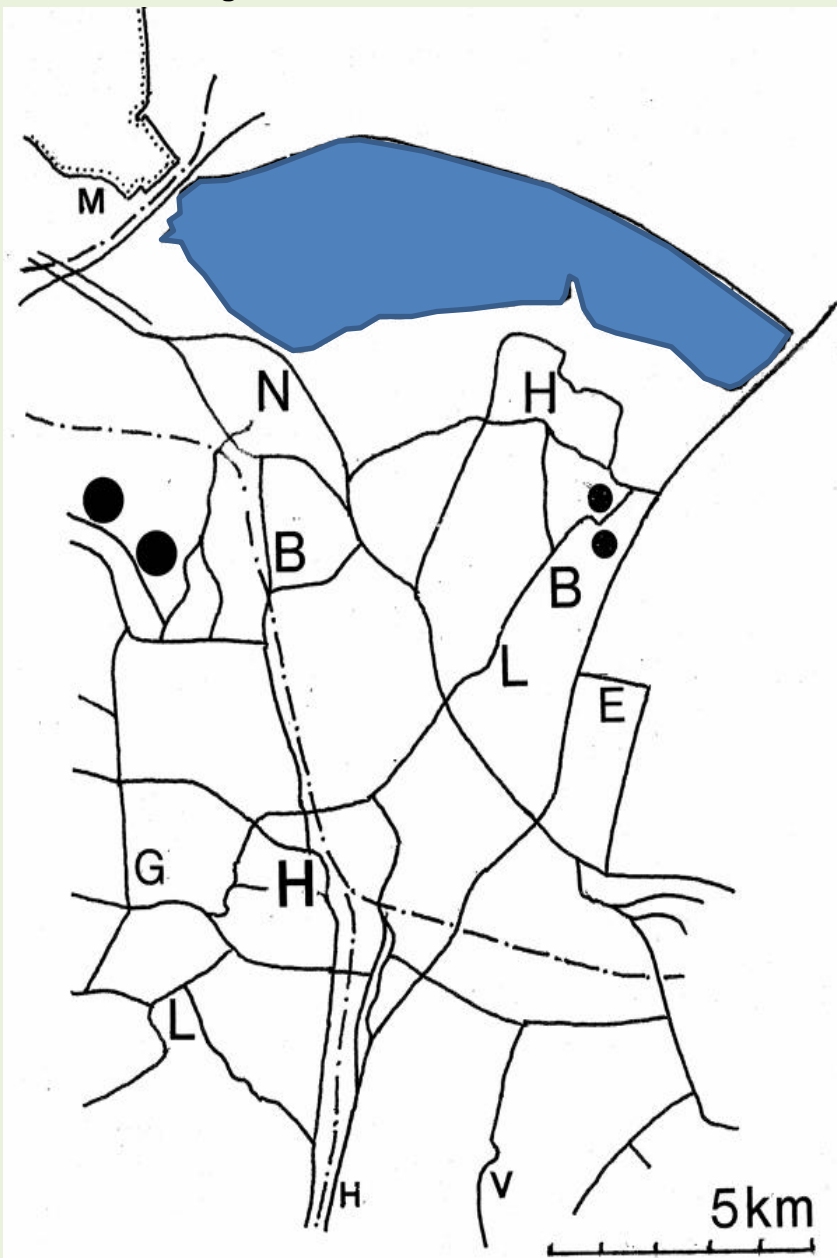
In 1339 werd aan de oostelijke rand van het Gooi een brede zone uitgegeven aan de bewoners van Eemnes en bijna drie eeuwen later een gebied in het westen voor de stichting van 's Graveland. Binnen de vereniging Stad en Lande werden scharenden en niet scharenden onderscheiden. De scharenden waren de veehouders, de niet scharenden de overige leden.

De agrarische landschappen aan de randen van de Gooise heuvelruggen zijn niet overal even oud. Waar de droge Gooise gronden geleidelijker overgaan in de vochtige bodems van het lage land werd namelijk vaak wat later tot ontginning overgegaan. In dergelijke gebieden met een homogener bodemgesteldheid werd het land tijdens de Middeleeuwen veelal vanuit een weg verdeeld in grote, strookvormige kavels, aan het begin waarvan de boerderijen kwamen te staan. Aldus ontstonden lintvormige nederzettingen als Ankeveen, Kortenhoef, Maartensdijk en Eemnes.

Opmerkelijk is, dat de zuidzuidwest-noordnoordoost lopende strookvormige kavels in het gebied van het in de provincie Utrecht gelegen Maartensdijk en omgeving uiteindelijk tot de Noord Hollandse grens zijn verlengd en daardoor verscheidene kilometers lang werden. Op de zandgronden lag in deze omgeving eerst wat veen, dat gaandeweg door oxidatie of afgraving verdween. In het laatste geval werd het gebruikt voor de turffabricage.

Evenals die van Maartensdijk en omgeving werden ook de oostwest georiënteerde kavels van Eemnes uiteindelijk kilometers lang. Landelijk gezien bleef de aanleg van zulke lange kavels echter een betrekkelijke uitzondering. Die eindeloos lijkende stroken grasland waren dus van meet af aan van zeldzaamheidswaarde.

De onbebouwd gebleven delen van de meenten

H Hilversum (links),
 B Blaricum (rechts) of Bussum,
 E Eemnes,
 G 's Graveland,
 H Huizen (rechtsboven),
 L Laren (rechts) of Nieuw
 Loosdrecht, N Naarden,
 H Hollandsche Rading (onderaan),
 M Muiderberg,
 V Lage Vuursche

De grazige weidegronden van de zandstreken die gemeenschappelijk eigendom waren van boerengemeenschappen zouden veelal meenten worden genoemd. In het Gooi werd bij Hilversum, Huizen en Blaricum weidegrond als meent geëxploiteerd. In 1886 maakte de Markenwet het echter gemakkelijker de eigendomsrechten van de meenten te verdelen of verkopen, waardoor ze hun vroegere status gaandeweg verloren. Na de Tweede Wereldoorlog raakten de voormalige meenten meer en meer bebouwd. Die van Huizen verdween daardoor zelfs geheel. Door haar afgelegen ligging bleef een deel van de zeer uitgestrekte Hilversumse meent echter bebouwing bespaard. De Blaricumse Meent werd later vanuit Huizen grotendeels overwoekerd door bebouwing.

Oude wegen

Terwijl in het recente verleden een aantal nieuwe wegen door het Gooi werd aangelegd, zijn er anderzijds ook min of meer in onbruik geraakt en dan veelal voor een deel verdwenen. Tot ver in de 17de eeuw liep de weg Amsterdam – Naarden – Amersfoort via Bussum. De in elkaars verlengde gelegen Alexander Thierensweg, Lambertus Hortensiuslaan en Brinklaan maakten deel uit van deze verbinding.

Even voorbij Bussum splitsten zich een weg naar Hilversum en een naar Utrecht af. De weg naar Amersfoort ging verder over de heidevelden naar Hoge Vuursche en die naar Utrecht over de Trompenberg en westelijk van het oude Hilversum zuidwaarts.

Tegen het einde van de 17de eeuw verviel de verbinding via Bussum bij de reconstructie van de vesting Naarden. Er kwam toen een nieuwe verbinding langs het Sint Janskerkhof te Laren. Een kilometerslang karrespoor westelijk en zuidwestelijk van Laren is waarschijnlijk een restant ervan. Van de verbinding Amsterdam– Amersfoort kunnen op de Utrechtse Heuvelrug de Hessenweg langs de tuin van het paleis Soestdijk, Beckeringstraat, Soesterengweg en Birkstraat deel uitgemaakt hebben.

Tot de min of meer in onbruik geraakte oude verbindingen van het Gooi behoren ook de Middeleeuwse dood- of smeekeggen tussen het Sint Janskerkhof te Laren en de plaatsen Bussum, Ankeveen, 's Graveland en Hilversum. Zoals hun eerstgenoemde naam al zegt, werden over de wegen de doden uit genoemde plaatsen naar het kerkhof gebracht. De tweede benaming van de verbindingen houdt verband met hun gebruik bij de bedevaarten naar de Sint Janskerk.

Vanuit de weidegebieden werd de melk vroeger per ezel naar de dorpen getransporteerd. Een van de paden waarover dit transport plaatsvond is de Melkweg in het bosgebied van Bantam en het Spanderswoud. Het pad verbond Hilversum met de westelijk van Bussum gelegen meent van het voormalige esdorp.

Van Bussum naar het zuidoosten loopt over de heide de zogenaamde Varkensdrift. Volgens sommige onderzoekers was het een verbinding tussen Bussum en Amersfoort, die met name voor de varkenshandel werd gebruikt. De weg zou zeven meter breed zijn geweest. Aan beide zijden wordt de Varkensdrift geflankeerd door een aarden wal. In 1854 was de Varkensdrift nog bijna zes kilometer lang. Momenteel zijn nog over een lengte van ruim anderhalve kilometer restanten aanwezig. Terwijl sommigen de Varkensdrift beschouwen als het overblijfsel van een interlokale handelsweg, wordt ze door anderen het restant van de banscheiding tussen Hilversum en Laren genoemd. Beide interpretaties sluiten elkaar overigens niet uit.

Naarden

De nederzetting Naarden lag oorspronkelijk noordoostelijker, doch zou na in 1350 te zijn verwoest door de Hoeksens, op de huidige plaats worden herbouwd. In 1440 werd voor het eerst de aanwezigheid van een verdedigingsgordel om de stad vermeld. Tijdens de 15e eeuw ontstond in de stad een belangrijke lakennijverheid.

In 1572 zijn veel zo niet de meeste inwoners van de stad door Spaanse troepen vermoord. Bovendien moest de verdedigingsgordel om de stad toen op last van de Spanjaarden verdwijnen. Er kwam echter spoedig een nieuwe, die zoals we in deel 3 nog zullen zien, meer dan eens zou worden gereconstrueerd.

Bussum

Van de buurtschappen Oud- of Hoog Bussem en Nieuw- of Laag Bussem zou het laatste uitgroeien tot een dorp, dat de afgelopen eeuw sterk verstedelijkte. Toen de stad Naarden na in 1350 te zijn verwoest op haar huidige plaats werd herbouwd, kwam Bussum onder het bestuur ervan te staan. Evenals in de meeste andere Gooise nederzettingen was de landbouw in Bussum lang een belangrijk middel van bestaan. Bovendien hielden er zich inwoners onder meer bezig met het spinnen van wol voor de Naardense weverijen. In het begin van de 16de eeuw stonden te Bussum nog niet meer dan 36 woningen.

Tot ver in de 17de eeuw liep de grote weg Amsterdam-Naarden-Amersfoort door Bussum. De Thierensweg, Lambertus Hortensiusweg en Brinklaan maakten deel uit van deze verbinding.

Hilversum

Het voormalige esdorp Hilversum werd de grootste plaats van het Gooi. Hilversum ontstond onderaan de oostelijke flank van de stuwwal, die bij de televisietoren begint en tot de Hollandsche Rading doorloopt. In het centrum van de plaats vinden we de brede, beboomde Groest, waarvan de naam mogelijk drassige weide betekent.

Huizen

Huizen had mogelijk al in de tiende eeuw een kapel. Deze of een andere kapel werd in 1409 verheven tot parochiekerk en in het begin van de 16de eeuw vervangen door het huidige godshuis. De landbouw was tot in de 18de eeuw het belangrijkste bestaansmiddel van Huizen, waarbij behalve rogge en boekweit vooral rapen werden geteeld. Naast de landbouw fungeerden onder meer weverijen en spinnerijen als bestaansbronnen. Evenals trouwens de visserij.

Blaricum en Laren

De zuidelijk van Huizen gelegen plaatsen Blaricum en Laren waren lang landbouwdorpen. Vooral in laatst genoemd dorp was ook de weverij een bestaansmiddel van betekenis. In 1305 kreeg Laren als eerste dorp van het Gooi een eigen schepenrecht. Hilversum en Blaricum behoorden tot het rechtsgebied van Laren.

De oudste kerk van Laren lag even buiten de westelijke rand van het dorp, ter plaatse van het er nog aanwezige kerkhof. De verdwenen kerk was gewijd aan Sint Jan.

Geruime tijd is het godshuis ook de parochiekerk geweest van Bussum, Hilversum en Blaricum. In 1350 zou Bussum echter gaan ressorteren onder de parochie Naarden, terwijl de kapel van Hilversum in 1416 tot parochiekerk werd verheven. Nadien kregen Blaricum en Laren elk een eigen kapel. Beide kapellen zijn in het begin van de 16de eeuw verheven tot parochiekerken. Het oude godshuis van Laren raakte toen buiten gebruik.

Samenvatting

Onderwerp van deze brochure zijn de activiteiten die de pre- en vroeghistorische mens in het heuvelachtige Gooi ontplooidde.

Doordat de ijstijdelijke geostructuur van ons land in het Gooi op veel plaatsen nog aan of bij de oppervlakte is gelegen zouden er op plaatsen waar het grondverzet door de mens van weinig betekenis bleef al snel veel archeologische vondsten kunnen worden gedaan. Vele daarvan herinneren aan de levenswijze van de mens in de steen- brons- en ijzertijd. Toen de mens nog als een rondzwervende jager en verzamelaar in zijn levensonderhoud voorzag waren dat voornamelijk eenvoudige stenen gebruiksvoorwerpen of scherven die vrijkwamen bij het maken ervan.

Zo'n vijfduizend jaar geleden zou de prehistorische mens in het Gooi ook gaan boeren. Sindsdien ging hij in nederzettingen wonen, aardewerk produceren en zijn doden bijzetten in grafheuvels. Daarbij bleef het gebruik van stenen gebruiksvoorwerpen aanvankelijk nog dominant. De cultuurfase waarin dat het geval was wordt onderscheiden als de Nieuwe Steentijd. Uit die cultuurfase en de Bronstijd bleven in het Gooi mogelijk nog zo'n 45 grafheuvels bewaard. Ze werden voornamelijk op en bij de grote heidevelden aangetroffen.

Voornamelijk aan de landbouw in de IJzertijd herinneren restanten van walletjesrasters die toen complexen akkertjes markeerden. In het Gooi zijn die op en bij het oostelijk deel van de Hoorneboegse Heide ontdekt.

In de Middeleeuwen vestigden boeren zich het liefst waar dichtbij elkaar zowel als weiland bruikbare vochtige als voor akkerbouw geschikte wat drogere gronden voorkwamen. In het Gooi was dat onderlangs de grote heuvelruggen het geval.

Om zowel dichtbij het akkerland als de belangrijkste graasgronden te wonen, zouden de boerderijen er doorgaans tussenin worden gebouwd, alwaar dan ook een aantal buurtschappen en (kerk)dorpen ontstonden.

De later omveste nederzetting Naarden lag oorspronkelijk noordoostelijker, doch zou na in 1350 te zijn verwoest door de Hoeksens, worden herbouwd op de plaats waar het nu is gelegen.

Terwijl in de meeste Gooise dorpen de weverij en spinnerij een bestaansmiddel van betekenis werden ontwikkelde zich in Naarden ook een belangrijke lakennijverheid.

In de Middeleeuwen stond er aanvankelijk slechts een kerk in Naarden en in Laren.

In 1305 kreeg Laren als eerste dorp van het Gooi een eigen schepenrecht. Hilversum en Blaricum zouden toen tot het rechtsgebied van Laren gaan behoren.

De drogere zandgronden waren voor de boeren onder meer van betekenis doordat ze er overdag schapen of ander kleinvee konden laten grazen. Bovendien waren de kleine grazers, overnachtend in potstallen, belangrijke leveranciers van dierlijke mest, die met plaggen of bladstrooisel werd vermengd.

Met de meeste andere Nederlandse zandgronden heeft het Gooi gemeen, dat de er respectievelijk velden of heiden, engen, meenten en maten of maatlanden genoemde, droge "woeste gronden", oude akkers, beter als weiland bruikbare wat vochtigere terreinen en bij de Zuiderzee gelegen, vrij natte hooilanden gemeenschappelijk door de dorpsbewoners werden geëxploiteerd. Eigenaar van de heiden, engen en meenten was echter de Graaf van Holland, die de gebruiksrechten van die gronden omstreeks 1300 aan de dorpsgemeenschappen had toegewezen. Omdat de maten geen grafelijk eigendom waren konden die zonder meer onder de stad Naarden en de Gooise dorpen worden verdeeld.

De grondgebruiksrechten konden worden geërfd door mannelijke Gooise afstammelingen in de mannelijke lijn, de zogenaamde Erfgooiers. Deze erfgerechtigden verenigden zich in een organisatie, die later de [Vereniging Stad en Lande van Gooiland](#) genoemd is.

Vanuit de nederzettingen werden via het akkerland zandwegen naar de vrij vochtige weidegebieden en drogere graasgronden aangelegd. Grotendeels behouden en herkenbaar gebleven waaiervormige ontsluitingspatronen getuigen er nog van.

Aan de vroeghistorische activiteiten van de mens herinnert op de droge zandgronden ook her en der nog kleinschalig "golfplatenreliëf" wanneer het ontstaan ervan werd veroorzaakt door het vroegere paard- en wagenverkeer over (nog) ongebaande trajecten. In het Gooi bleek dat op de Hoorneboegse Heide.

Interlocale oude "wegen" verbonden Amsterdam en Naarden via Bussum met Utrecht, Hilversum of Amersfoort. Van meer locale betekenis waren onder meer de dood- of smeekwegen, die de inwoners van Bussum, Ankeveen, Hilversum (en 's Graveland) de mogelijkheid boden hun doden naar de verdwenen Middeleeuwse Sint Janskerk van Laren en daarbij gelegen begraafplaats te brengen.

Vanuit de weidegebieden werd de melk vroeger per ezel naar de dorpen getransporteerd. Her en der getuigt daarvan het toponiem Melkweg.

Alle rechten met betrekking tot de tekst en het kaartmateriaal uit deze uitgave berusten bij stichting Telluris. Persoonlijk gebruik van de uitgave is toegestaan maar niet voor zakelijke en commerciële doeleinden tenzij dit schriftelijk met de rechthebbende(n) is overeen gekomen.

Voor de foto's is de rechthebbende Stichting Geopark Heuvelrug i.o. of haar rechtsopvolger.